

NEKTAR HOVNAN GASPARYAN'IN ANLATTIKLARI
(1910, ARDVİN, TANDZOT K. DOĞUMLU)

Ardvin bölgesinde bulunan, benim doğum yerim olan Tandzot Köyü güzel bir meyve bahçesiydi. Adı Tandzot'tu; zira orda on üç çeşit armut yetişirdi. Tandzot, Çoruh Nehri tarafından ikiye bölünürdü. Bir tarafta Ermeniler yaşarlardı; yüksek bir cami bulunan diğer tarafta ise Türkler. O iki yaka birbirine küçük bir köprüyle bağlanırdı. Ermeni ve Türk 1914 yılına kadar hep birbiriyle çok uyumlu bir şekilde yaşamışlardı.

1914'te Türklerin Ermenilere saldıracaklarını duyunca babam bizi alıp Tiflis'e, kız kardeşinin yanına götürdü. Ama Türkler yolu kesmişlerdi ve yolumuza devam etmemize izin vermediler. Mecburen geri döndük. Sonra Türkler Tandzot'a geldiler ve Ermenilerin her türlü silahını, hatta ekmek bıçaklarını bile topladılar. Daha sonra erkekleri toplayıp kiliseye hapsedtiler ve gece vakti hepsini vahşiyane bir şekilde öldürdüler. Babam ordan kaçmayı ve teyzemin evine ulaşmayı başarmıştı. Babamı gören iyi kalpli bir Türk kadın teyzeme şöyle anlatmıştı : "Yakışıklı damadın gece geldi; evinizin etrafında dolaştı; gidip ormana girdi."

Babam orda bir grup Türke ve bir Ermeni haine rastlamış; Türklerin tavsiyesi üzerine o hain babamı öldürmüş. Sabah bütün erkeklerin öldürüldüklerini duyunca bütün Tandzot köylüleri umutsuzluğa kapıldı. Tandzot'ta tanınmış Grigor Ağa'nın ve Şuşan Hanım'ın kızı olan annem hem kendi hayatına ve hem de bizim hayatımıza son vermeye karar verdi. Yanında arsenik vardı; ondan mahalledeki birkaç kıza da verdi; kendisi onu içti; dört yaşında olan bana ve Anuş ablama da içirdi; ama on aylık olan küçük oğluna içirmedi.

Dayımın evi Çoruh Irmağı'nın kıyısındaydı. Biz hepimiz de zehir içmiştik. Orda, ırmağın kıyısında bazı kadınlar Türklerin kendilerini de öldüreceklerini düşünerek ağlayıp sızlıyorlardı. Zehir de içmiş olan annem umutsuzluğa kapılarak kendini Çoruh Irmağı'na attı. İnsanlar gelip annemin cesedini ırmaktan çıkardılar. Anuş teyzem de zehiri içmişti; o da öldü. Ben küçüktüm; bana turşu suyu içirdiler, elime de yemem için bir elma tutuşturdular. Anuş ablam ölmüyordu; ama zehirin etkisinden dolayı bacakları aşırı derecede şişti. Ona da turşu suyu içirdiler. Ben, Anuş ve on aylık erkek kardeşimiz öksüz kaldık.

O sırada, Tandzot okulunun müdürü ve annemin dayısının oğlu olan Vardan Mazmanyen Türklerin eline düşmemek için dayımın evinin bodrumunda saklanıyormuş ve Türklerin duvarın dibine gelip ertesi sabah Ermeni gelinleri ve kızları kaçıracaklarından, geri kalanları da öldüreceklerinden bahsettiklerini duymuş. Vardan saklandığı yerden bütün bunları duymuş. Onlar gittikten sonra, Vardan bizimkilerin, dayımın evine gitmiş. Bizimkiler Vardan'ı ölmüş annemin ve teyzemin yakınına, çarşafın altına saklamışlar; üstünü de örtmüşler ve sadece ölmüş iki kadının yüzünü açmışlar. O sırada Türkler gelip evde arama yapmışlar; Vardan'ı arıyorlarmış. Yerde yatan iki ölüye bakıp onlara iğrentiyle tükürmüş ve uzaklaşmışlar.

Vardanlar'ın komşusu iyi kalpli Türk kadın kendi giysilerini getirip : "Bunları Vardan'a

giydirin; ben onu Türk kadın kılığında Çoruh Irmağı'na kadar götüreyim" demiş.

Aralık ayıydı. Tandzot ormanlarla çevriliydi. Türk kadın kılığındaki Vardan dayı ve Türk kadın, birlikte Çoruh Nehri'ne doğru gitmişler.

Vardan Dayı zorlukla Ardahan'a ulaşmış. Rus Ordusu orda bulunuyormuş. Rusların önünde istavroz çıkarıp Rusça konuşmuş; kendisinin bir Türk kadını olmadığına, sadece, Türklerin Ermenileri katletmeye hazır olduklarını ve Tandzot Ermenilerine acil olarak yardım etmek gerektiğini Ruslara anlatmak için kadın kılığında kaçmış olduğuna inanmaları için yalvarmış. Ruslar onu dinlemişler ve yardım etmeyi kabul etmişler. Yolu bilen Vardan Rusların önüne düşmüş ve geceleyin Tandzot'a gelmişler; zira sabahleyin Türkler, önceden planladıkları gibi kendi uğursuz işlerine başlayacaklarmış. Vardan Türklerden önce davranıp Rus birliklerini Tandzot'a ulaştırmayı başarmış.

Silah sesleri duyuldu; bunlara Ermeni kilisesinin çan sesleri karışıyordu. Ablam Anuş çan seslerini duyunca bana diz çöktürüp : "istavroz çıkar" dedi. Tanrı Tandzot Ermenilerinin yardımına koştuğu ve Rus Ordusu'nun yardımıyla kurtulacağımız için benim on aylık erkek kardeşimin ellerini de kundağından çıkarıp ona da istavroz çıkarttı.

Türkler Rus birliklerinin Tandzot'a girdiğini görünce son sürat kaçmaya başlamışlar. Ruslar Ermenilere yardım etmiş ve : "24 saat içerisinde burdan uzaklaşacağız; kim hazırsa bizimle gelsin" demişler. Benim, ablam Anuş'un ve erkek kardeşimin öksüz olduğunu duyunca Rus askerleri üstü otları örtülü bir kızağın üzerine kendi paltolarını örttüler; onun üstüne de bizi oturtular; üşümeyelim diye üzerimizi de başka bir paltoyla örttüler. Kendi tayınlarıyla bizim de karınlarımızı doyurdular ve Akhalkalak kışlasına götürdüler. Akhalkalak'ta oranın fotoğrafçısı ve çok iyi bir insan olan Tatos Yortanyan geldi; biz öksüzlerin sahipsiz olduğunu görünce üçümüzü de evlat edinme isteğini ilettiler; ama büyükannem ona sadece on aylık erkek kardeşimi verdi; bizi ise yanında sakladı.

Akhalkalak'ta bir yıl kaldıktan sonra, ilkbaharda Ruslar o bölgeleri işgal ettiklerinde biz yeniden Tandzot'a geri döndük. Dutlar olgulaşmıştı. Herkes : "Bu ne güzel yiyecek; insan bunu ne kadar çok yese de doymuyor" diyordu. İşte Tandzot dutu o kadar lezzetliydi.

1917 yılıydı. Vardan Türklerin yeniden geleceklerini haber almıştı. Halkı yeniden topladı ve yola düştük. Tandzot'u terk ederken yanmış, kül olmuş Ermeni köylerinden geçtik. Yaşlı kadınlar, çocuklar yerlere serilmiş, öldürülmüşlerdi. Kedi ve köpekler o cesetleri yiyordu. O dehşet verici manzaraları ben hayatım boyunca unutamam.

Yanmış köylerin ve öldürülmüş insanların cesetlerinin arasından, aç ve susuz yürüyerek sonunda bir Süryani köyüne vardık. O köyün sakinleri bizi çok iyi karşıladılar. Sonunda, ertesi gün Vardan hepimizi Ardahan'a, oradan da Akhalkalak'a ulaştırdı. Tandzot sakinlerinin yarısı ise bu defa Tandzot'ta kaldı ve Türkler geldiklerinde onlara esir düştü.

O dönemde Akhalkalak Türklerinden birçoğu Rus Ordusu'na esir düşüyordu. Onlar esir değişimi yapmaya karar vermişler. Öyle ki, eğer kurtulan olduysa o şekilde kurtuldu. O ikinci

göç sırasında büyükannem, benim iyi kalpli büyükannem bizimle gelmek istemedi; o artık çok yaşlanmıştı ve Tandezot'ta kaldı. Sonradan, Türklerin gelip evimizi ateşe verdiklerini, zavallı büyükannemi de ağaca astıklarını duyduk.

Ben bu olay hakkında bir şiir yazdım :

Dünyayı dolaştım
Bulamadım ninemin mezarını,
Türkler ağaca astılarsa,
Nasıl bulabilirdim onu?

Annemin mezarını buldum,
Üstüne tuzlu gözyaşı döktüm,
Benim gözyaşarımdan,
Mezarı yeşerdi annemin.

Babamın mezarını aradım,
Ama vicdansız Türkler
Paramparça ettilerse,
Nasıl bulabilirdim onu...

Akhalkalak yolunda Bakuryan ormanlarında nefes aldık. Ama bitkindik; hepimiz de aç ve susuzduk. Ve bir mucize gerçekleşti; Ermeni Hayırseverler Genel Birliği gelip bizim gibi sahipsiz öksüzleri topladı ve yetimhaneye dönüştürülmüş olan Surami Kilisesi'ne götürdü. O zaman da kolera salgını baş gösterdi. Sonra Amerikalılar geldi; Yakın Doğu Yardım Kuruluşu bakımımızı üstlendi. Hem gıda, hem giyecek, hem de eğitim bakımından bize harika bir şekilde baktılar; bizleri adam ettiler. Derslerimiz dışında Ermenice, Rusça ve İngilizce öğreniyorduk, orda ben keman çalmayı, bale yapmayı ve güzel sanatları da öğrendim; bunlar daha sonra benim neredeyse bir sanatçı olmamı sağladı. Bakın bu ağaç gövdelerine ve köklerine. Ben bunları kendi ellerimle topladım, üzerlerinde çalıştım ve bu hale getirdim. Sanki her biri doğanın yarattığı birer heykel...

Seksen yıldan fazla zaman geçti, ama vahşice katledilip bizi sahipsiz ortada bırakan genç yaşta ölmüş babacığımı, anneciğimi, dayımı, komşularımızı, ninemi ve bütün akrabalarımızı bugüne kadar unutamıyorum. Kendi gözlerimle gördüğüm o dehşet verici manzaraları bütün hayatım boyunca hep hatırladım ve asla rahat edemiyorum. O kadar gözyaşı döktüm ki... Yabancılar bize yardım etmek istemediler; Ruslar bize yardımda bulundular. Şunu da söylemeliyim ki bütün Türkler kötü değildir; onların içinde de iyileri vardır. O Jön Türklerin tertiplelediği bir olaydı; yoksa halk iyiydi ve biz Türklerle hep iyi ilişkiler içerisindeydik. Şu da bir gerçek ki, onların arasında da iyi insanlar bulunmaktadır.